

Stanje duha na Goriškem

Judovsko pokopališče v Rožni Dolini

Goričani smo vedno živeli na prepihu različnih narodov. Naša domača kultura se je bogatila z vplivi slovenske, italijanske, furlanske, nemške – in tudi judovske. Včasih so Gorico imenovali, seveda preveč romantično, kar Jeruzalem ob Soči (Gerusalemme sull'Isonzo). Goriški Judje so bili v mestu verjetno prisotni že ob njegovem nastanku, prva pisna omemba pa sega v leto 1288. Tukajšnja judovska skupnost ni izstopala zaradi številčnosti, ampak zaradi vpliva v vsakdanjem, predvsem gospodarskem življenju naših krajev. Še največ jih je med našimi predniki živelo pred stopetdesetimi leti, ko je njihova skupnost štela dobrih tristo članov.

Renato Podbersič

foto: poltronafrau/flickr

Danes judovske skupnosti v Gorici ni več. Zaradi maloštevilnosti se je leta 1969 združila s tržaško. Na nekdanjo pomembno goriško skupnost pa spominja judovsko pokopališče v Rožni Dolini, kjer je pokopanih več kot 900 Judov, najstarejši nagrobnik sega v 14. stoletje.

Judovsko pokopališče v Rožni Dolini pri Novi Gorici je edinstven spomenik judovske kulturne dediščine na Slovenskem. Poleg tega je to največje judovsko pokopališče v naši državi in sodi med bolje ohranjena v vsej Srednji Evropi. Predstavlja, skupaj s sinagogo v Gorici (Italija) iz sredine 18. stoletja, edini ostanek nepremične kulturne dediščine, ki je nekdanji pripadal zaokroženi judovski skupnosti v Gorici in je danes razdeljen med dve državi, članici Evropske unije.

Pomanjkljivo ovrednotenje, pomanjkljivo razumevanje

Možnosti, žal tudi zamujenih, za ustrezno vrednotenje tovrstne kulturne dediščine je tako veliko; od judovske poti, ki bi povezovala oba kulturna spomenika (sinagoga in pokopališče), do muzeja ali študijskega središča za celotno Primorsko, ki bi predstavil (tudi) trpljenje goriških oz. primorskih Judov med holokavstom. Med drugo svetovno pa niso trpeli samo Judje, torej bi tovrstno središče lahko skrbelo tudi za ustrezno strokovno obdelavo in predstavitev drugih žrtev nacifašizma, predvsem (primorskih) internirancev.

Odlično izhodišče za tovrstno razmišljanje nam nudi nekdanja judovska mrliška vežica, ki jo nekateri napačno imenujejo kar »judovska kapelica«. Žal se nepoznavanje judovskih običajev prenaša tudi na neustrezno poimenovanje in enačenje s

krščanskim izročilom, kar se je v zadnjih letih znašlo celo v uradnih dokumentih različnih državnih in občinskih organov. Judje namreč ne poznajo »kapelic«, ima pa v njihovem pojmovanju smrti »mrliška vežica« pomembno mesto. V skladu z judovskim verskim izročilom (*talmud*) ima pokopavanje umrlih posebno mesto. Pokop je potrebno opraviti čim prej, najbolje na dan smrti, saj Judje verjamejo, da duša ne najde pokoja, dokler se telo ne pokoplje. Pogreb (*kevura*) umrlega velja pri Judih za eno najpomembnejših verskih zapovedi, s pokopom je po običaju povezana tudi obredna nečistost, ki spremlja stik z umrlim. Posebna judovska pogrebna družba (*hevra kadisha*), ki jo navadno sestavljajo prostovoljci, poskrbi za pravilen postopek očiščevanja trupla pred pogrebom in pripravo na pokop. Tako lažje razumemo pomen mrliške vežice za Jude.

Pozabljena preteklost judovskega pokopališča

Posebnost, pravzaprav svetost prostora ob judovskem pokopališču kažejo tudi dogodki v času soške fronte. Po padcu Gorice in pomiku fronte proti vzhodu se je jeseni 1916 znašlo to pokopališče na sami frontni črti. Na tedanjih vojaških zemljevidih opazimo, da so imele avstro-ogrske enote svoje prve položaje na vzhodnem koncu pokopališča, italijanske pa na zahodnem. Med njima je ležalo judovsko pokopališče, ki so se ga oboji trudili spoštovati, zaradi obstreljevanja pa je bila uničena judovska mrliška vežica. Po prvi svetovni vojni so goriški Judje objekt obnovili in ga ponovno odprli leta 1929. Za svoje potrebe ob judovskih pogrebih so ga uporabljali do leta 1947, ko je nova meja med Jugoslavijo in Italijo pokopališče odrezala od sedeža skupnosti v Gorici. Poleg tega je holokavst zelo prizadel tudi člane goriške judovske skupnosti, saj je večina tistih, ki so med vojno vztrajali v mestu, končala v uničevalnem taborišču Auschwitz. Jeseni 1945 je goriško judovsko skupnost sestavljalo le še 25 odraslih, po nastanku države Izrael leta 1948 pa so se tudi preostali večinoma odločili za izselitev. Največ v novonastali Izrael, nekaj pa tudi v Združene države Amerike in še kam. Maloštevilni judovski posamezniki iz Gorice za pokop umrlih poslej uporabljajo judovsko pokopališče v Gradišču ob Soči (Gradisca d'Isonzo).

Judovska mrliška vežica v Rožni Dolini je bila tako prepuščena zobu časa, počasi se je spreminjala v kup ruševin. Konec leta 1977 je bila s pogodbo prenesena na Krajevno skupnost Rožna dolina. Goriško judovsko skupnost je pri tem zastopal Giacomo (Jakob) Rosembaum iz Gorice. Dokument o prenosu lastništva se

Ne gre le za judovsko pokopališče in mrliško vežico. Ne, gre za civilizacijski odnos do manjšine in za preprosto spoštovanje do mrtvih.

danes nahaja v arhivu Tržaške judovske skupnosti, s kopijo pa razpolaga tudi Mestna občina Nova Gorica. Novi lastnik se je zavezal k spoštovanju določenih pravil, kar je kasneje kršil. V pogodbi namreč izrecno piše: »Krajevna skupnost Rožna Dolina gornje nepremičnine prevzame z namenom, da bo obstoječi objekt rekonstruirala in ga uporabljala za potrebe dejavnosti organov Krajevne skupnosti in družbeno-političnih organizacij Rožna Dolina.« Sicer so nekdanjo judovsko mrliško vežico obnovili, baje tudi z udarniškim delom, tedanji novogoriški Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine pa jo je leta 1985 vpisal kot kulturni spomenik lokalnega pomena. Torej, objekt je bil razglašen za spomenik, za katerega naj bi veljal prvi varstveni režim! Na poznejši neprimeren odnos lokalnih oblasti do tega objekta, zlasti ko je v njem domoval igralni salon Fortuna (z vednostjo vseh mogočih slovenskih ustanov za zaščito kulturne dediščine), so opozarjali različni judovski predstavniki, od Tržaške judovske skupnosti do Svetovnega judovskega kongresa (*World Jewish Congress*). In niso opozarjali samo Judje! Že pred petimi leti je, na primer, tedanji mestni svetnik Luka Lisjak Gabrijelčič na Mestnem svetu MONG zahteval ureditev razmer v povezavi z judovsko mrliško vežico v Rožni Dolini, a je ostalo zgolj pri obljubah oblastnikov.

Medtem je goriška občina (*Comune di Gorizia*) primerno poskrbela za sinagogo v mestu in v njej leta 1984 odprla za-

nimiv muzej v pritličju. V nadstropju pa ostaja verski objekt, ki služi obredom za večje judovske praznike (*Jom Kipur*, *Hanukkah*), ko se molitev udeležujejo predvsem pripadniki judovske skupnosti iz Trsta.

Judovsko pokopališče – ogledalo našega odnosa do izročila

O našem, novogoriškem, mačehovskem odnosu do Judov in njihovega pokopališča v Rožni dolini, predvsem pa nekdanje mrliške vežice ob njem, pa nenazadnje priča tudi ureditev dostopa in postavitve informativne table leta 2010. Za to so poskrbele ustanove iz Italije v sodelovanju s tržaško judovsko skupnostjo in vse skupaj povezale s praznovanji stote obletnice smrti Carla Michelstaedterja (1887–1910), znamenitega goriškega filozofa judovskega rodu, ki je pokopan v Rožni Dolini. Na žalost tudi nimamo primerne vodnika ali monografije v slovenskem jeziku, ki bi ovrednotila judovsko pokopališče v Rožni Dolini, zanj pa se je leta 2004 potrudila Občina Gorica v italijanskem jeziku z naslovom *Valdirose – il cimitero dela comunità ebraica di Gorizia*.

Danes potekajo razprave, ali je potrebno naše judovsko pokopališče ponovno zaščititi in to na kakšen način? Preveč se govori o zakonih in varstvenih ureditvah, pozablja pa na zdravo kmečko pamet, kaj se spodobi in kaj ne! Ne gre samo za judovsko pokopališče in nekdanjo mrliško vežico v Rožni Dolini. Ne, gre za civilizacijski odnos do manjšine, ki je včasih živela tudi v naši deželi in za preprosto spoštovanje do mrtvih. Skratka, tudi na tem vprašanju se bo lomil naš odnos do drugačnosti in spoštovanju pravic vsakega posameznika. Pa naj gre za juda, muslimana, budista ali kristjana ... ●